

8. előadás

Függvények tulajdonságai, ábrázolásuk

A függvény fogalma

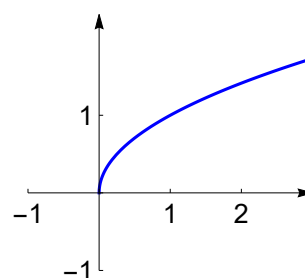
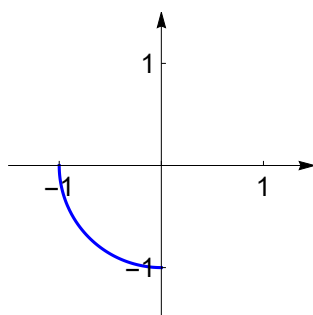
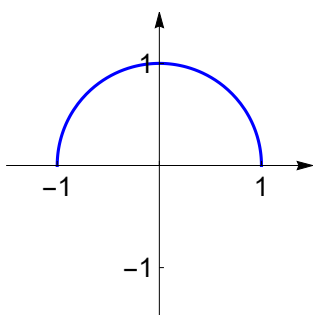
Definíció: • Legyen A és B két nemüres halmaz. Az $f : A \rightarrow B$ függvény olyan egyértelmű hozzárendelés, amely **minden** $x \in A$ elemhez hozzárendel **pontosan egy** $y \in B$ elemet ($y = f(x)$).

Az f függvény

- értelmezési tartománya (domain): $D_f = A$
- értékkészlete azon B -beli elemek halmaza, amelyek valamely A -beli elemhez hozzá vannak rendelve (range): $R_f = \{y \in B \mid \exists x \in A : y = f(x)\} = \{f(x) \mid x \in A\}$
- képhalmaza: B ($R_f \subseteq B$)

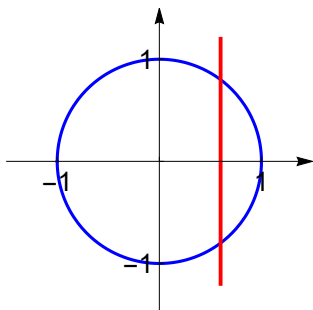
Példák függvénygrafikonokra: minden $x \in D_f$ -hez pontosan egy $y = f(x)$ tartozik

1) $f : [-1, 1] \rightarrow \mathbb{R}, f(x) = \sqrt{1-x^2}$ 2) $f : [-1, 0] \rightarrow \mathbb{R}, f(x) = -\sqrt{1-x^2}$ 3) $f : [0, \infty) \rightarrow \mathbb{R}, f(x) = \sqrt{x}$

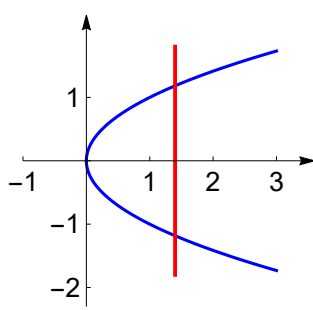

Az alábbi görbék nem függvények grafikonjai, mivel van olyan x , amelyhez egynél több y érték tartozik (grafikusan: van olyan függőleges egyenes, amely egynél több pontban metszi a görbét).

4) $x^2 + y^2 = 1 \Rightarrow y = \pm \sqrt{1-x^2}$

5) $x = y^2 \Rightarrow y = \pm \sqrt{x}$

Abszolútérték-függvény, hatványfüggvények

Függvények néhány tulajdonsága

Injektivitás

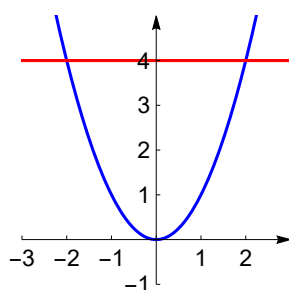
Definíció: Az f függvény **injektív** vagy **kölcsönösen egyértelmű**, ha minden $x, y \in D_f$,
 $x \neq y$ esetén $f(x) \neq f(y)$, azaz különböző értékekhez különböző értékeket rendel.
 (Vagy: minden $x, y \in D_f$ esetén $x = y \iff f(x) = f(y)$.)

Példa: 1) $f(x) = x^2$ nem injektív $\mathbb{R}$ -en, így pl. $x^2 = 4 \iff |x| = 2 \iff x = \pm 2$

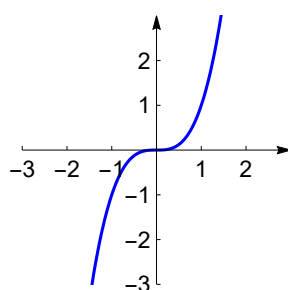
Grafikusan: van olyan vízszintes egyenes, ami egynél több pontban metszi a grafikont.

2) $f(x) = x^3$ injektív $\mathbb{R}$ -en (és $R_f = \mathbb{R}$), így minden vízszintes egyenes pontosan egy pontban metszi a grafikont $\implies$ minden $a \in \mathbb{R}$ esetén az $x^3 = a$ egyenletnek pontosan egy megoldása van ($x = \sqrt[3]{a}$).

1) $f(x) = x^2$

2) $f(x) = x^3$

Korlátosság

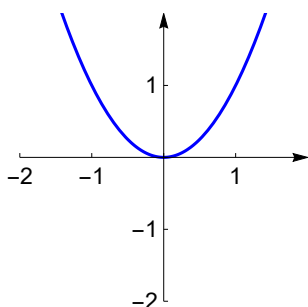
Definíció: • Az f függvény $\begin{cases} \text{felülről korlátos,} \\ \text{alulról korlátos,} \end{cases}$ ha van olyan $K \in \mathbb{R}$, melyre $\begin{cases} f(x) \leq K, \\ f(x) \geq -K, \end{cases}$ ha $x \in D_f$,
 vagy másképp $\begin{cases} R_f \subset (-\infty, K], \\ R_f \subset [-K, \infty). \end{cases}$

• Az f függvény korlátos, ha alulról és felülről is korlátos, azaz van olyan $K \in \mathbb{R}$, melyre $|f(x)| \leq K$, ha $x \in D_f$, vagy másképp $R_f \subset [-K, K]$.

Példák:

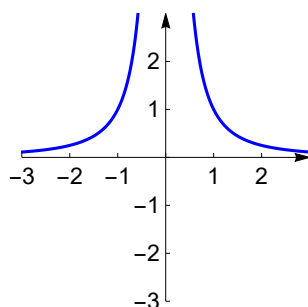
1) $f: \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}, f(x) = x^2$

alulról korlátos, felülről nem

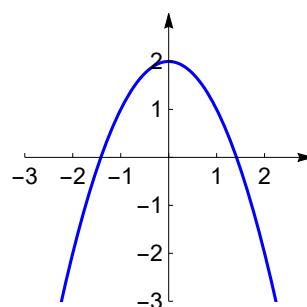
2) $f: \mathbb{R} \setminus \{0\} \rightarrow \mathbb{R}, f(x) = \frac{1}{x^2}$

alulról korlátos, felülről nem

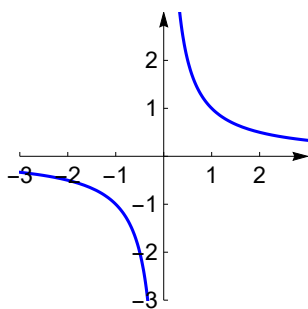
3) $f: \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}, f(x) = 2 - x^2$

felülről korlátos, alulról nem

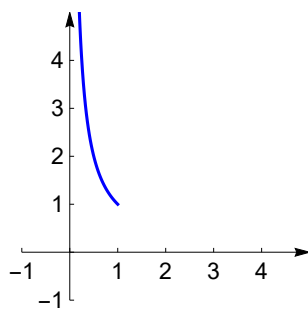
$$4) f: \mathbb{R} \setminus \{0\} \rightarrow \mathbb{R}, f(x) = \frac{1}{x}$$

nem korlátos

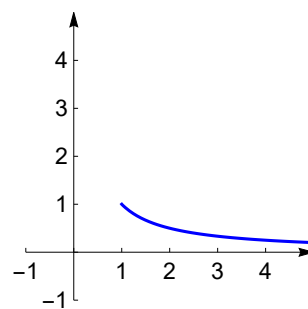
$$2) f: (0, 1] \rightarrow \mathbb{R}, f(x) = \frac{1}{x}$$

alulról korlátos, felülről nem

$$3) f: [1, \infty) \rightarrow \mathbb{R}, f(x) = \frac{1}{x}$$

korlátos (alulról és felülről is)

Monotonitás

Definíció: • Az f függvény $\begin{cases} \text{monoton nő,} \\ \text{szigorúan monoton nő,} \end{cases}$ ha $x < y \Rightarrow \begin{cases} f(x) \leq f(y) \\ f(x) < f(y) \end{cases} \quad (x, y \in D_f).$

• Az f függvény $\begin{cases} \text{monoton csökken,} \\ \text{szigorúan monoton csökken,} \end{cases}$ ha $x < y \Rightarrow \begin{cases} f(x) \geq f(y) \\ f(x) > f(y) \end{cases} \quad (x, y \in D_f).$

Észrevétel: Ha f szigorúan monoton, akkor injektív.

Példákhoz ábrák: Képletgyűjtemény, 4. oldal: <https://math.bme.hu/bevmat/kepletek.pdf>

1) Szigorúan monoton nő pl. $x \mapsto x^3$, $x \mapsto \sqrt[3]{x}$, $x \mapsto \sqrt{x}$, $x \mapsto x^{\frac{3}{2}}$

2) Szigorúan monoton csökken pl. $x \mapsto x^{-\frac{1}{2}} = \frac{1}{\sqrt{x}}$

3) $f(x) = x^2$ szig. mon. csökken, ha $x \leq 0$ és szig. mon. nő, ha $x \geq 0$, de nem monoton, ha $x \in \mathbb{R}$.

4) $f(x) = \frac{1}{x}$ szig. mon. csökken a $(-\infty, 0)$ és $(0, \infty)$ intervallumokon, de nem monoton, ha $x \in \mathbb{R} \setminus \{0\}$.

5) Monoton nő és monoton csökken: $f(x) = c$ konstans függvény.

Paritás

Definíció: • Az f függvény **páros**, ha minden $x \in D_f$ esetén $-x \in D_f$ és $f(x) = f(-x)$, azaz f grafikonja tükrös az y tengelyre.

• Az f függvény **páratlan**, ha minden $x \in D_f$ esetén $-x \in D_f$ és $f(-x) = -f(x)$, azaz f grafikonja tükrös az origóra.

Példákhoz ábrák: Képletgyűjtemény, 4. oldal: <https://math.bme.hu/bevmat/kepletek.pdf>

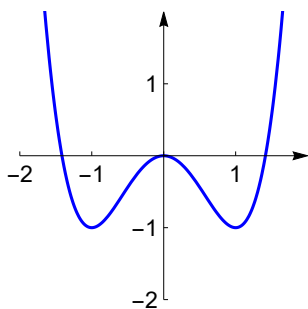
• Páros függvények pl.: $x \mapsto |x|$, $x \mapsto x^2$, $x \mapsto x^4$, $x \mapsto x^{-2} = \frac{1}{x^2}$, $x \mapsto x^{-4} = \frac{1}{x^4}$

• Páratlan függvények pl.: $x \mapsto x$, $x \mapsto x^3$, $x \mapsto \sqrt[3]{x}$, $x \mapsto x^{-1} = \frac{1}{x}$, $x \mapsto x^{-3} = \frac{1}{x^3}$

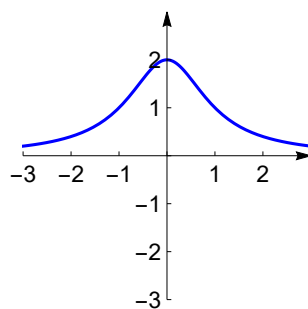
• Nem páros és nem páratlan pl.: $x \mapsto \sqrt{x}$

Páros függvények pl.

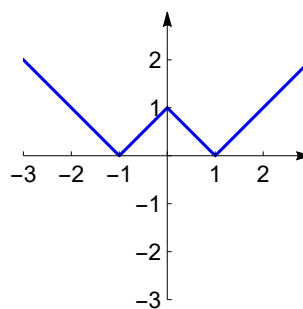
1) $f(x) = x^4 - 2x^2$

2) $f(x) = \frac{2}{1+x^2}$

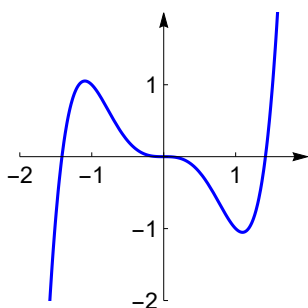

3) $f(x) = ||x| - 1|$

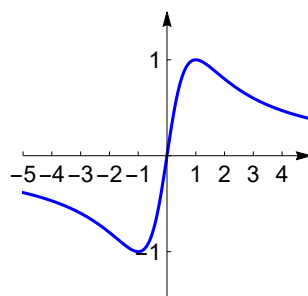

Páratlan függvények pl.

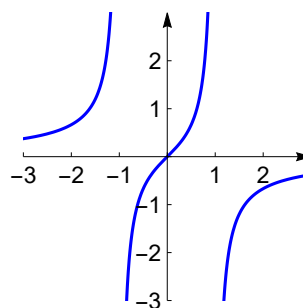
4) $f(x) = x^5 - 2x^3$

5) $f(x) = \frac{2x}{1+x^2}$

6) $f(x) = \frac{x}{1-x^2}$

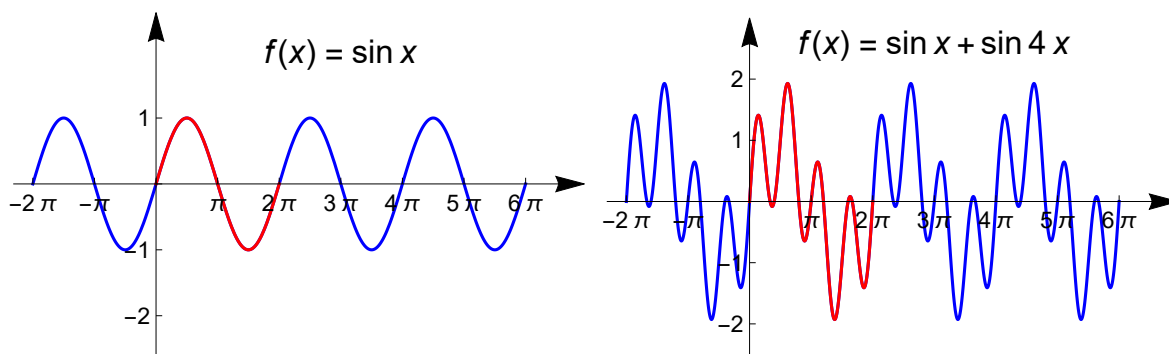

Periodikusság

Definíció: Az f függvény **periodikus** $p > 0$ periódussal, ha minden $x \in D_f$ esetén $x + p \in D_f$ és $f(x + p) = f(x)$.

Megjegyzés: A definíció geometriailag azt jelenti, hogy ha a függvénygrafikont a $(0, p)$ vektorral eltoljuk, akkor önmagába megy át.

Példák: Trigonometrikus függvények (szinusz, koszinusz, tangens, kotangens), ld. később.

Összetett függvény

Definíció. Az f külső és g belső függvényből készített összetett függvénynek nevezzük az

$$(f \circ g)(x) = f(g(x))$$

függvényt, melynek értelmezési tartománya $D_{f \circ g} = \{x \in D_g \mid g(x) \in D_f\}$, azaz azon x -ek a g értelmezési tartományából, amelyekre $g(x)$ benne van az f értelmezési tartományában.

Megjegyzés: Az $f \circ g$ ("f kör g") függvénykompozíció vagy összetett függvény pontosan akkor létezik, hogy $R_g \cap D_f \neq \emptyset$.

Példák

1. Legyen $f: [0, \infty) \rightarrow \mathbb{R}$, $f(x) = \sqrt{x}$ és $g: \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$, $g(x) = x + 2$.

Ekkor $(f \circ g)(x) = f(g(x)) = f(x + 2) = \sqrt{x + 2}$

$$D_{f \circ g} = \{x \in \mathbb{R} \mid g(x) \in [0, \infty)\} = \{x \in \mathbb{R} \mid x + 2 \geq 0\} = [-2, \infty)$$

$$(g \circ f)(x) = g(f(x)) = g(\sqrt{x}) = \sqrt{x} + 2$$

$$D_{g \circ f} = \{x \in [0, \infty) \mid f(x) \in \mathbb{R}\} = \{x \geq 0 \mid \sqrt{x} \in \mathbb{R}\} = [0, \infty)$$

2. Legyen $f: \mathbb{R} \setminus \{0\} \rightarrow \mathbb{R}$, $f(x) = \frac{1}{x}$ és $g: (0, \infty) \rightarrow \mathbb{R}$, $g(x) = \lg x$.

Ekkor $(f \circ g)(x) = f(g(x)) = f(\lg x) = \frac{1}{\lg x}$

$$D_{f \circ g} = \{x \in (0, \infty) \mid g(x) \in \mathbb{R} \setminus \{0\}\} = \{x > 0 \mid \lg x \neq 0\} = \{x > 0 \mid x \neq 1\} = (0, 1) \cup (1, \infty)$$

$$(g \circ f)(x) = g(f(x)) = g\left(\frac{1}{x}\right) = \lg\left(\frac{1}{x}\right)$$

$$D_{g \circ f} = \{x \in \mathbb{R} \setminus \{0\} \mid f(x) \in (0, \infty)\} = \left\{x \neq 0 \mid \frac{1}{x} > 0\right\} = (0, \infty)$$

Az értelmezési tartomány meghatározása

Ha egy függvény csak formulával van megadva, akkor az értelmezési tartományán azt a legbővebb halmazt értjük, ahol az adott kifejezés értelmezhető.

Kikötések az értelmezési tartomány meghatározásához:

1) $\frac{1}{a}$ esetén $a \neq 0$

2) páros gyökvonásnál: $\sqrt{a}$, $\sqrt[4]{a}$, $\sqrt[6]{a}$ stb. esetén $a \geq 0$

(páratlan gyökvonásnál: $\sqrt[3]{a}$, $\sqrt[5]{a}$ stb. $a \in \mathbb{R}$ tetszőleges, nincs kikötés)

3) $\log_a(b)$ esetén $a > 0$, $a \neq 1$, $b > 0$

Ha több kikötést is teszünk, akkor ezeknek a feltételeknek egyszerre kell teljesülniük, tehát az értelmezési tartomány a megfelelő halmazok metszete lesz.

Feladatok

Határozzuk meg az alábbi függvények értelmezési tartományát.

$$1. f(x) = \sqrt{-x^2 + x + 6}$$

Kikötés: A négyzetgyökjel alatti kifejezés nemnegatív:

$$-x^2 + x + 6 \geq 0 \iff x^2 - x - 6 \leq 0 \iff (x + 2)(x - 3) \leq 0$$

Az $x \mapsto (x + 2)(x - 3)$ másodfokú függvény gyökei $x_1 = -2$, $x_2 = 3$. Mivel a főegyüttható pozitív, ezért a grafikonja felfelé nyíló parabola, amely a két gyök között negatív.

Így az f függvény értelmezési tartománya: $-2 \leq x \leq 3$.

(Másképp: az $x \mapsto -x^2 + x + 6 = -(x + 2)(x - 3)$ függvény főegyütthatója negatív, ezért a grafikonja lefelé nyíló parabola, amely a két gyök között pozitív $\implies D_f = [-2, 3]$.)

$$2. f(x) = \frac{\log_3(x + 1)}{16 - 2^{x^2}}$$

Kikötések: 1) A logaritmus argumentuma pozitív: $x + 1 > 0 \iff x > -1$

2) A tört nevezője nem nulla: $16 - 2^{x^2} \neq 0 \iff 2^{x^2} \neq 16 = 2^4 \iff x^2 \neq 4 \iff x \neq \pm 2$

$\implies$ az f függvény értelmezési tartománya: $-1 < x < 2$ vagy $x > 2$.

$$3. f(x) = \sqrt{1 - \lg(x + 2)}$$

Kikötések: 1) A logaritmus argumentuma pozitív: $x + 2 > 0 \iff x \geq -2$

2) A négyzetgyökjel alatti kifejezés nemnegatív:

$$1 - \lg(x + 2) \geq 0 \iff \lg(x + 2) \leq 1 = \lg 10 \implies x + 2 \leq 10 \iff x \leq 8$$

$\implies$ az f függvény értelmezési tartománya: $-2 < x \leq 8$.

Inverz függvény

Definíció: Azt mondjuk, hogy az f függvény **invertálható**, ha kölcsönösen egyértelmű, azaz minden $x, y \in D_f$, $x \neq y$ esetén $f(x) \neq f(y)$.

Ekkor az f függvény inverzének nevezzük és f^{-1} -gyel jelöljük azt a függvényt, amely minden $y \in R_f$ számhoz azt az $x \in D_f$ számot rendeli ($f^{-1}(y) = x$), amelyre $f(x) = y$.

Megjegyzés: A definícióból adódik, hogy

- $D_{f^{-1}} = R_f$ és $R_{f^{-1}} = D_f$,
- minden $x \in D_f$ esetén $(f^{-1}(f(x))) = x$,
- minden $y \in R_f$ esetén $f(f^{-1}(y)) = y$.

Az f^{-1} és f grafikonjai egymásnak az $y = x$ egyenesre vonatkozó tükörképei.

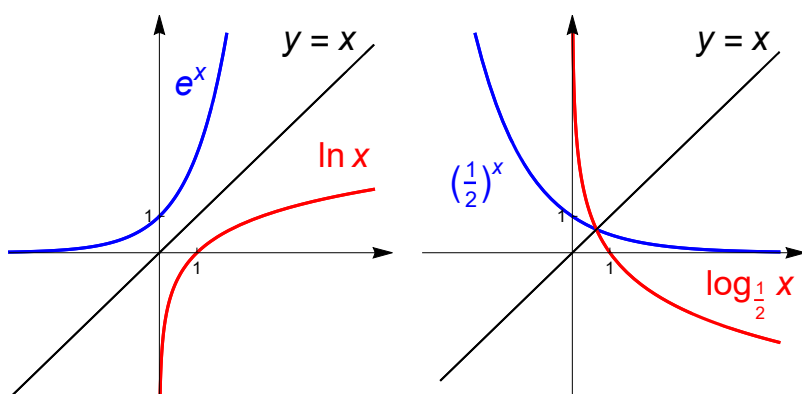
Tétel: Ha az f függvény szigorúan monoton, akkor invertálható, és az inverze is ugyanolyan értelemben szigorúan monoton (azaz f és f^{-1} egyszerre szig. mon. növekvő vagy szig. mon. csökkenő).

Példák

1. Legyen $a > 0$, $a \neq 1$. Ekkor az a alapú exponenciális és logaritmusfüggvény egymás inverzei.

Ha $f: \mathbb{R} \rightarrow (0, \infty)$, $f(x) = a^x$ és $g: (0, \infty) \rightarrow \mathbb{R}$, $g(x) = \log_a x$, akkor

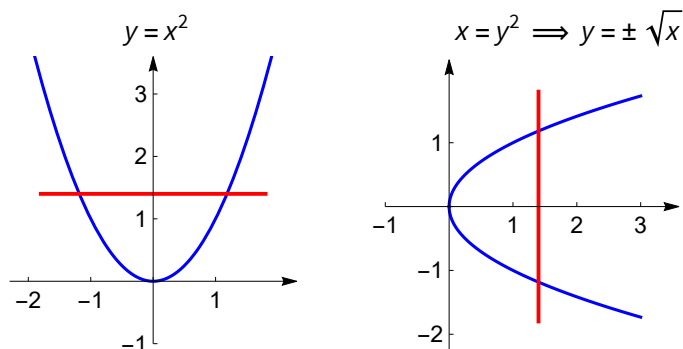
- minden $x \in (0, \infty)$ esetén $f(g(x)) = a^{\log_a x} = x$, és
- minden $x \in \mathbb{R}$ esetén $g(f(x)) = \log_a(a^x) = x$.

2. Az $f: \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$, $f(x) = x^2$ függvény nem invertálható $\mathbb{R}$ -en.

Láttuk, hogy az $f(x) = x^2$ függvény ($y = x^2$) nem injektív, azaz nem invertálható $\mathbb{R}$ -en, mivel különböző értékekhez is ugyanazt az értéket rendel, pl. $x^2 = 4$ esetén $x = 2$ vagy $x = -2$.

Ezért a fordított hozzárendelést megadó görbe ($x = y^2$) nem függvény grafikonja.

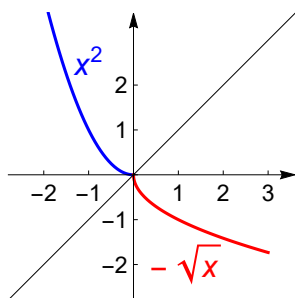
A függvényt leszűkíthetjük valamely alkalmas intervallumra úgy, hogy invertálható legyen.

Például f szigorúan monoton a $(-\infty, 0]$ vagy $[0, \infty)$ vagy $[2, 5]$ stb. intervallumokon, így a

leszűkítésének ezeken az intervallumokon létezik inverze.

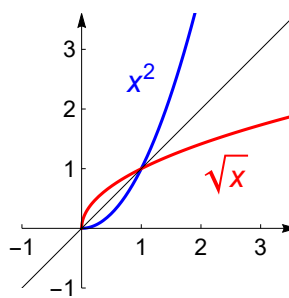
$$g: (-\infty, 0] \rightarrow [0, \infty), g(x) = x^2$$

$$g^{-1}: [0, \infty) \rightarrow (-\infty, 0], g^{-1}(x) = -\sqrt{x}$$

$$h: [0, \infty) \rightarrow [0, \infty), h(x) = x^2$$

$$h^{-1}: [0, \infty) \rightarrow [0, \infty), h^{-1}(x) = \sqrt{x}$$

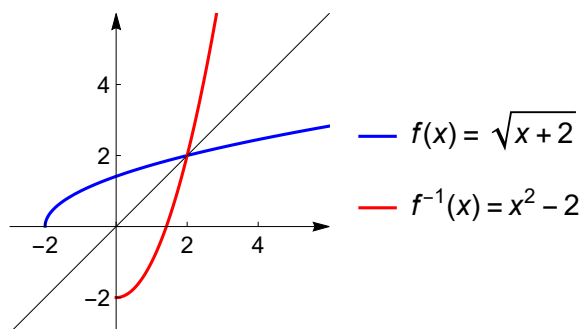

Az inverz meghatározása

1. Adjuk meg az $f(x) = \sqrt{x+2}$, $x \geq -2$ függvény inverzét.

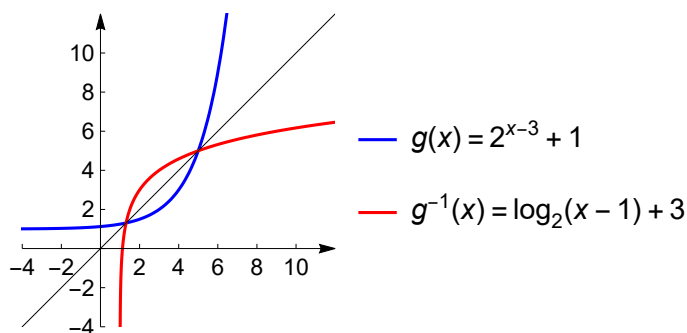
f értelmezési tartománya és értékkészlete: $D_f = [-2, \infty)$, $R_f = [0, \infty)$. A függvény szigorúan monoton növekvő a $[-2, \infty)$ intervallumon, így létezik inverze. Az inverz meghatározásához az $y = \sqrt{x+2}$ képletben cseréljük az x -et az y -nal, és fejezzük ki az y -t:

$$x = \sqrt{y+2} \Rightarrow x^2 = y+2 \Rightarrow y = x^2 - 2, \text{ így az inverz függvény: } f^{-1}(x) = x^2 - 2, x \in [0, \infty)$$

2. Adjuk meg a $g(x) = 2^{x-3} + 1$ függvény inverzét.

$D_g = \mathbb{R}$, $R_g = (1, \infty)$. A függvény szigorúan monoton növekvő, így létezik inverze. Az inverz meghatározása: $y = 2^{x-3} + 1 \Rightarrow x = 2^{y-3} + 1 \Rightarrow x - 1 = 2^{y-3} \Rightarrow y - 3 = \log_2(x - 1) \Rightarrow y = \log_2(x - 1) + 3$, így az inverz függvény: $g^{-1}(x) = \log_2(x - 1) + 3$, $x \in (1, \infty)$

Feladatok

Értelmezési tartomány

Határozzuk meg az alábbi függvények értelmezési tartományát:

1. a) $f(x) = \sqrt{x^2 + 3x - 10}$ b) $f(x) = \lg(x) / \left(\sqrt{x^2 - 10x + 21} \right)$ c) $f(x) = \sqrt{((x-4)(x+1))/x}$
 d) $f(x) = \sqrt{(x(x-4)(x+1))}$ e) $f(x) = \sqrt{(5 - |x+2|)}$ f) $f(x) = 1/(\sqrt{(3 - |x-1|)})$
2. a) $f(x) = \lg(x) + \sqrt{-x}$ b) $f(x) = \sqrt{(2 + \log_3(x))}$ c) $f(x) = \ln(x - 4/x)$
 d) $f(x) = \lg(2 + x - x^2)$ e) $f(x) = \lg((x-3)/(x+2))$ f) $f(x) = \lg(x-3) - \lg(x+2)$
3. a) $f(x) = 1/(3 - \sqrt{2-x})$ b) $f(x) = 1/(\lg(x) - 2)$ c) $f(x) = \lg(5 - |1-x|)$
 d) $f(x) = (\sqrt{(10-x)})/\log_2(x-3)$ e) $f(x) = \lg(2^x - 4) + \sqrt{(9-x^2)}$ f) $f(x) = 1/\log_2((x^2+1)/2)$

Függvény inverze

Határozzuk meg az alábbi függvények inverzét:

1. $f(x) = 6 - \frac{3}{x+2}, x > -2$ 2. $f(x) = 3^{x+2} - 8$
3. $f(x) = 5 \lg(x-2) + 3$ 4. $f(x) = \sqrt{x-6}, x \geq -6$

Eredmények

Értelmezési tartomány

1. a) $x \leq -5$ vagy $x \geq 2$ b) $0 < x < 3$ vagy $x > 7$ c) $-1 \leq x < 0$ vagy $x \geq 4$
 d) $-1 \leq x \leq 0$ vagy $x \geq 4$ e) $-7 \leq x \leq 3$ f) $-2 < x < 4$
2. a) $\emptyset$ b) $x \geq \frac{1}{9}$ c) $-2 < x < 0$ vagy $x > 2$ d) $-1 < x < 2$ e) $x < -2$ vagy $x > 3$ f) $x > 3$
3. a) $x < -7$ vagy $-7 < x \leq 2$ b) $0 < x < 100$ vagy $x > 100$ c) $-4 < x < 6$
 d) $3 < x < 4$ vagy $4 < x \leq 10$ e) $2 < x \leq 3$ f) $x < -1$ vagy $-1 < x < 1$ vagy $x > 1$